

Book Forum

Rowland Abiodun Yoruba Art and Language: Seeking the African in African Art.

Cambridge University Press, New York, 2014, 386p. Four essays presented at a Roundtable on the book during 2016 African Studies Association (ASA) conference.

Elénu Rírì ati Àmù Ìyá Rẹ̀.¹

Moyòsóre Òkédìjì

University of Texas, Austin

moyo.okediji@utexas.edu

Àrọkọ yìí ẹ̀ ẹ̀ ayẹ̀wò ìdí abájọ tí ọ̀rọ̀, èrò ati یشه Ẹ̀bò fì mú ọ̀mù láyá àwọn oluwádí ati ọ̀mọ̀wé یشه-ọ̀nà aláwọ̀ dúdú ju àṣà adúláwọ̀ lọ, ní wọn ìgbà tí elénu rírì ló ni aamu ìyá rẹ̀.² Kayeefi yìí ni ó ẹ̀ Ọ̀jọ̀gbọ̀n agbà Rowland Abiòdún tí wọn fì oju sunnukun wo ọ̀rọ̀ sunnukun lati kọ̀ ìwé ìjíróró nípa àkọ̀jọ̀, akóso ati iruwa èdè lí ló ní nù یشه-ọ̀nà àwọn adúláwọ̀, paapàà julọ̀ یشه-ọ̀nà àwọn Kaaarò-o-o-jì ire. Koko ọ̀rọ̀ tí ó jeyọ̀ ní nù ìwé Baba Abiòdún, lẹ̀hìn ìwádí tí wọn ẹ̀ fun nkan aádọ̀ta ọ̀dún, ni wí pé ó ẹ̀ pataki lati níran àwọn ìjìnlẹ̀ ọ̀rọ̀ tí ó jẹ̀ iyẹkan ati ọ̀mọ̀ ìyá یشه ọ̀nà àwọn Yorubá nígbatí a bá n perì awon یشه ọ̀nà ìṣenbaye wọ̀nyí. Arokọ̀ sekele yìí jíróró wí pé akololò ìran Yorubá tí n pe baba lati ọ̀jọ̀ alayé tí daye. Igba wo ni, ati eese tí wọn wá berè aṣakaṣa lati maa fì ọ̀wọ̀ osi juwe یشه-ọ̀nà ilẹ̀ Kaaarò-o-o-jì ire? Njẹ̀ ó dàjú wí pé awon Yorubá ní aṣalò ewa èdè tó seṣenkejọ̀ fun ayẹ̀wò یشه-ọ̀nà

1 Mo dúpẹ̀ lówọ̀ Michael Afolayan, eni tí ó tumọ̀ “ṣòki” yìí sí èdè Geṣi.

2 Mo fì arokọ̀ yìí juba fun Ọ̀lẹ̀jọ̀ Òkédìjì, onkọ̀wé ìtan arokọ̀, eré orí ìtẹ̀gẹ̀, ati ewi ní èdè Yorubá, eni tí ó kọ̀ mi lati kọ̀ èdè Yorubá sí lẹ̀. Wọn kì mí ní ìlọ̀ wí pé n kọ̀ gbọ̀dọ̀ fì èdè Yorubá ẹ̀ awada, nítorí wí pé èdè abinibi eni ẹ̀ pataki pupọ̀; ati wí pé odò tí ó bá tí ṣan kuro ní orírun rẹ̀, gbígbe ní ìgbẹ̀. Wọn kọ̀ mi ní owe, ìtan ati orin àwọn Yorubá lati ìgbà tí mo tí wá ní jòjò. Àtandá Ogun, mo rí b́a o.

wonyi ni ekun rere? Bi o ba je bee, emi ni awon ojulowo ewa ede wonyi? Bawo ni a se le mu won lo? Nje a tile le ko igilango Yoruba sila ni ona ti o kun oju iwon, ni ekunrere ati ni ohun ti o fa ogbon yo fun agbeyewo awon ise ona ti o gbamuse wonyi? Ki ni ero awon agba onise ona bi i Baba Lamidi Fakeye nipa aba ki a maa fi asa ati ero Eebo se akawe ati alaye ise-ona awon Yoruba? Nje o ba ni abi o ti ba je tan porongodo, ti aso o si le ba Omoye mo? Iwonyi ni iwonba koko die ninu i fomi-jomi-tooro-oro ti o jeyo ninu aroko yi i nipa pabambari oro ti Baba Abiodun so kale ninu iwe tuntun yi i.

Iwe ti Ojogbon Rowland Abiodun ko ni a ba pe ni Eleni Riri lo Laamu Iya a Re.³ Kayeefi ni o je wi pe ede geesi, faranse ati potoki fefe dogbon fi ede won gba ise-ona awa alawo dudu lowo wa. Bi ko ba si ni i di, obinrin ki i je Kumolu. Ohun to se ila tila fi ko, on lo se ikan to fi wewu eje. Ohun to de ti o fi je wi pe ede Geesi ati ede awon alawo funfun ni a fi n tumo ise-ona awa Kaaaro-o-o-ji ire, ati ise-ona awon eeyan dudu yooku ni ile Afrika ni i di. Die ninu awon i di wonyi i ni mo fe menu ba ni soki ninu apileko yi i.

Ki i kuku se wi pe awa Yoruba ki i takuroso nipa ise-ona ati aworan yiya ki o too di wi pe awon eebo de si ori le ede wa. Amo lati igba ti won ti de, ati pa ati kuuku ni eebo fi fe fi ede gba akata lowo aki ti. Bi a ba ti ibi isana kiye soogun, a o ri i daju wi pe ede eebo o see ronun laisina, tabi ja si koto, tabi ka kolu gegele, bi a ba fe so oti to oro lori asa ati ise-ona awon Yoruba. Gege bi ohun ti Baba Awise Wande Abimbola ko wa nigba rewerewe, won ni, "Ohun ti o ba jo ara ni a a fi wera; eepo epa o jo posi eliri."⁴ Eebo sisso ni gberesu o see tu adi i tu oro ti a ta ni koko, ti awon olona di bi i isu ana sinu ise owo, ise oju, ati ise laakaye, ti a n pe ni ona ni ede Yoruba. Ti a o ba ni i tan ara wa je, ko si bi a se le so oro ko po to, ko ni i kun inu agbon. Ko si bi a se le fi ede eebo se apejuwe ati arofo ti o le muna doko fun anaani i tumo ona awon Yoruba.

Baba Lamidi Olonade Fakeye, ki Olodumare o delo fun won, ni won so oro i jinle kan nigba ti a n da won lola pelu iwe kan ti mo se olootu re

3 See Rowland Abiodun, *Yoruba Art and Language: Seeking the African in African Art*, (New York: Cambridge University Press, 2014).

4 Ekeji orisa ni Awise Agbaye Wande Abimbola je ninu eko ede Yoruba. N ko le gbagbe laelae ni ojo kan ninu ki laasi ti Yunifasiti Ile Ife, ni odun 1973, ti Awise n ko wa ni Ifa, ti baba so wi pe, "Geesu Kiri, abi e ti n pe e..." Omo odun metadinlogun ni mo je nigba naa. Eru ba mi nigba ti Awise fohun yi i. N ko gbogbo iruwa oro bayi i ri, gege bi eni ti won ti fi esin awon Eebo pa ni iye lati pinnisin. Se ni mo ro wipe ara yio san lojiji lati pa gbogbo awa ti a wa ninu ki laasi naa. Baba Abimbola kan n da obi je ni, bi won se n ki wa laya, ti won si n ko wa ni asa, orisa, ati i lana awon Yoruba. Mo ri ba, mo ri ba o, Awise Agbaye, omo baba Afada-owo-e-pajakumo.

ni ọ̀dún 1988.⁵ Bàbá Fákẹ̀yẹ̀ wò iwé yìí nígbà tí mò gbẹ̀ e fún wọn yẹ̀wò, wọn rẹ̀rì ìn. Mo ní kí ló dé, baba? Baba ni, “Mọ̀yọ, ọ̀rọ̀ atata bí iṣọkúṣọ. Èyìn alákwẹ̀, ẹ̀ rọ̀ra maa purọ̀ ojukoroju.” Mo ní, “Baba, kí lẹ̀ rí?” Baba dahùn, wọn ni, “Èetijẹ̀ Mọ̀yọ! Gba ràn mí tí ẹ̀ wá deḗrù. Jẹ́jẹ̀ ní mò gbẹ̀giì ní ọ̀pómùlẹ̀rọ̀ mọ̀ja alekan. Ta ní wá mò wí pé eèbó rẹ̀pẹ̀tẹ̀ bayìí n bẹ̀ nínú igi ose! Àmọ̀ sá, gbẹ̀nàgbẹ̀nà tí gbẹ̀ igi tán o. O ku tí gbẹ̀nugbẹ̀nu.” Mo dahùn, mo ní, “Àkí i ka, baba.” Bàbá Fákẹ̀yẹ̀ wáa sí iwé ọ̀wọ̀ wọn, wọn ni, “Kí ni gbogbo eèbó gbẹ̀refu tọ̀ ọ̀ wáa kọ̀ kalẹ̀ yìí fì jọ̀ iṣẹ̀-ọ̀nà tí mò gbẹ̀?” Mo ní, “Baba, ọ̀ kuku jọ̀ra, lójuu temi o.” Bàbá rẹ̀rì ìn kee-kee. Bàbá ni, “Sẹ̀ gbogbo eèbó inu iwé yìí sẹ̀e tumọ̀ sí eḗde Yoruba?” N ọ̀ ronú lẹ̀mẹ̀jì tí mò fì fọ̀hun wí pé, “Awu, sẹ̀bí kí wọn kan tumọ̀ rẹ̀ lásán láti eḗde Oyińbó sí Yorubá ni.” Bàbá ni, “Mọ̀yọ, kò rí bẹ̀. Eḗde eèbó kọ̀ jọ̀ Yoobá o. Bí eèbó bá sẹ̀e powe, sẹ̀ ọ̀ sẹ̀e pofọ̀? Bí ẹ̀nà, bí ọ̀gẹ̀dẹ̀, bí ayajọ̀, bí i eremọ̀jẹ̀ nkọ̀, sẹ̀ ẹ̀ lẹ̀ fì eèbó kí ori kí i dí lẹ̀?” Mo dahùn, mo ní, “O kuku sẹ̀ e sẹ̀, baba. Ní Amẹ̀ríka, wọn tí n fì Oyińbó dafa.” Bàbá Fákẹ̀yẹ̀ ní, “Bó bá rí bẹ̀, kí ni “Ilẹ̀ kaaarọ̀, o ọ̀ jí ire” ní eḗde eèbó?”

Ìgbà yìí ni mò tó mò ibi tí bàbá n lọ̀, láì mò ibi tí bàbá tí n bọ̀.

Bí eḗde Yorubá ọ̀ tí lẹ̀ paraḗda looró dí eèbó, bẹ̀e naa ni eèbó ọ̀ lẹ̀ paraḗda dí Yorubá. Bí a bá ní ka dān an wò, a ọ̀ ní rí eegun mò, mọ̀rì wò lasan ni aran oju ọ̀ maa jẹ̀. Èkíni ní wí pé eḗde ati aṣa Yorubá, Taye ati Kẹ̀hinde ní wọn jẹ̀. Bí ọ̀kan bá tí yẹ̀ba, ere i beji ní ọ̀ ku, ẹ̀jirẹ̀ ara Iṣokun tí relẹ̀ oju ọ̀lómọ̀ ọ̀ tó o. Gẹ̀gẹ̀ bí Bàbá Fákẹ̀yẹ̀ tí wí, ẹ̀nì bá n fì eḗde eèbó tumọ̀ ọ̀nà Yorubá, ọ̀ tí ya Taye kuro lóḗdọ̀ Omọkẹ̀hinde. Atamọ̀ mò atamọ̀ ní ọ̀ ku, aḗfì bí Bàbá Fákẹ̀yẹ̀ bá jẹ̀ ọ̀gberì nípa iṣẹ̀-ọ̀nà awoń Yorubá. Ekeji ní wí pé, gbogbo eḗde ní ọ̀ ní i dí abajọ̀ tí ọ̀ yatọ̀ sí ara a wọn, tí ọ̀gberì ọ̀ mò. I dí abajọ̀ eḗde dá bí ọ̀ogun tí ọ̀mọḗde rí tí ọ̀ wá n pé ní ẹ̀fọ̀. Bí a fì ewe eḗde han alejo, a ọ̀ gbọḗdọ̀ ja a lẹ̀ e lẹ̀wọ̀; a sí lẹ̀e ja a lẹ̀ e lẹ̀wọ̀, kí a mò sọ ọ̀oḗkọ̀ tí n jẹ̀ fun un. Adí fá fun agbẹ̀ tó lóko, tí ọ̀ lọ̀kọ̀; bí oko bá kún nkọ̀, kí ni agbẹ̀ yí ọ̀ fì ro ọ̀? Nítorí i kını́? Nítorí i lẹ̀nà, lẹ̀nà, lá n fọ̀ eḗde Yorubá, gẹ̀gẹ̀ bí Bàbá Abi ọ̀dún tí wí nínú iwé yìí. Bàbá Abi ọ̀dún ní ẹ̀nà lo paraḗda tó dọ̀nà; ọ̀nà naa tún wá pawọ̀da, ọ̀ dẹ̀nà, ọ̀ dí ọ̀rọ̀ hun-nu-hun-nu.

Kí ni ẹ̀nà tí n bẹ̀ nínú eḗde Gẹ̀ẹ̀sì? Ríkí sí ní. Alagbẹ̀dẹ̀ eḗde Gẹ̀ẹ̀sì ọ̀ rí beba ọ̀nà Yorubá rọ̀. Bí ẹ̀ni yan bá tí berẹ̀ sí ní i sọ eḗde Gẹ̀ẹ̀sì, oluwa rẹ̀ tí kọ̀ sínú pańpẹ̀. E jẹ̀ kí a tí ibi peḗbe mu ọ̀oḗlẹ̀ jẹ̀, ka tí ibi iṣana kíyẹ̀ sí ọ̀ogun. Kını́ i tumọ̀ “art” ní eḗde Yorubá? I beere sakala yìí kò keremi rara. Ní akọ̀kọ̀, i beere yìí dábí i igba tí ẹ̀ni yan n fì eran jẹ̀kọ̀. A lẹ̀ wí pé “ona” ní i tumọ̀ “art” ní Yorubá. Amọ̀ tí a bá fì laakaye wò i beere naa, a ọ̀ rí i wí

5 Moyo Okediji, ed., *Yoruba Images; Essays in Honour of Lamidi Fakeye*, (Ile Ife: Ife Humanities Society, Obafemi Awolowo University, 1988).

pé inu pampe ni i beere yi i ti ni si. Ki i se i beere ti o waye rara, nitori i beere ede ni. Idahun ti o ye i beere ede be niyi: ki ni idi ti awon Yoruba fi ni lati ni itumọ fun “art?” Nje enikeni ti bi awon Geesi ri wi pe ki ni itumọ “Iggunnu” ni ede Oyinbo? Bi a ba ti bi ni wi pe ki ni itumọ “art” ni ede Yoruba, o di wi pe ki a wa maa fi owo hori, ki a ma a woke, ki a ma a lakaka, nitori pe o dabi igba ti o di dandan ki awon Yoruba ni itumọ fun “art” ni ede abinibi won. Amọ, tani o se ofin yi i wi pe gbogbo asakasa ti awon Geesi ba ti da ni imoran, awon Yoruba ni lati ni itumọ fun, niwon igba ti o je wi pe enikan ki i ka iru ebo be e fun awon ebo?

Ohun ti o fa irufe ironu eleyi i ni wi pe awon ebo kolonaisi awon Yoruba. Mo momo lo “kolonaisi” ni.⁶ Kini n je “kolonaisi” ni ede Yoruba? Iro funfun ni o wa ni idi oro naa. Koko inu oro ti a n pe ni “kolonaisi” ni “koloni.” Awon ebo wa si oko baba mi, won so o di “koloni” won. O dabi igba ti mo ba wo ewu ti e wo sorun bayi, ti mo wi pe “Ewu Moyọ niyi.” Nse ni e o wo mi tiyanu-tiyanu, ti e o so wi pe, “Abi o ti mu sekete yo ni Moyosore?” Sugbon nitori wi pe ede Geesi ni ebo lo, ti won pe ile baba wa ni “koloni,” oro naa o ye wa wi pe ile baba wa ki i se koloni baba nla won. Amọ tori wi pe giramo Geesi ni won n so, ko pe ko jinna, ti won fi di “kolonaisa” ti n se “kolonaisan,” ti awa eru Olurun naa si di ero ti won “kolonaisi.” Awon akowe wa si ti bere si ni i ko iwe lori i “positi-kolonia sitodi.”⁷ Oro naa wa di itan atetemole, ole n sa lo! Lati i bere ni o ye ki a ti so fun ebo wi pe, “Alagba, se ki i se wi pe e mu sigaa kukuye? Ile baba temi ki i se koloni re oo.” Gbogbo emi ni “positi-kolonia sitodi” o tilẹ ni i waye, tabi ki o ni itumọ kankan. Ede oyinbo ni o da “koloni” silẹ ni bi ti ko si nkan ti o n je be. Oun naa ni o si fa wi pe a wa a bere si i se “positi-kolonia sitodi” lojo oni. Iro ni n je be. Sugbon iro yi i yoo jo ooto bi a ba n fi ede Oyinbo ronu. Idi re e ti omọ Yoruba ko gbodo maa fi ede ebo ronu, ti o ba fe ko si koto. Arosodo ni oko ede Oyinbo n roko.

Oniruuru ri kisi ati arosodo ni ebo ti fi oko ede won ro ni ile Afrika. Won koko wo ise-on a Afirika sun-un, won bere pelu “pirimiti fu art.” Won kowe lo janti re re lori i “pirimiti fu art.” Paul S. Wingert (ni 1962)⁸ ati Douglas Newton (ni 1978)⁹ ko iwe bamba-bamba lati wi pe “pirimiti fu

6 Don Nardo, *The European Colonization of Africa*, (New York: Morgan Reynold, 2010).

7 Crawford Young, *The Postcolonial State in Africa: Fifty Years of Independence, 1960–2010*, (Madison: University of Wisconsin Press, 2012).

8 Paul S. Wingert, *Primitive Art: Its Traditions and Styles*, (New York: Oxford University Press, 1962).

9 Douglas Newton, *Masterpieces of primitive Art*, (New York: Knopf, 1978).

art” ni àwà eniyan-an Afírìkà n ̀ se; laìpẹ̀ wón ní iwà ìkà ní àwọn n ̀ hu bí àwọn bá n ̀ pe iṣẹ̀ Afírìkà ní “pírímítífú *art*,” àti wí pé “tíràíbalí *art*” ní àwọn yíò má a pé é. Láìpẹ̀ yíí ní Jean-Baptiste Bacquart se ìwé alarabara lórì ìpìpe iṣẹ̀-ọ̀nà Afírìkà ní “tíràíbalí *art*,” tí ó fi ọ̀kẹ̀ àìmọ̀yẹ̀ àwòrán se loṣoṣo.¹⁰ Àmọ̀ kẹ̀ è sù wón o! Wón tún wò lọ̀ sàkùn, wón ní àwọn ó bèrẹ̀ sí maa pe iṣẹ̀ Afírìkà ní “tiradíṣànnà *art*.” Alagba John Picton, ní ọ̀dún-un 1992,¹¹ se ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àlàyẹ̀ wí pé kò bojú mu láti pe iṣẹ̀-ọ̀nà Afírìkà ní tiradíṣànnà *art*. Àmọ̀ bí aráyẹ̀ bá gbọ̀, wón ò gba. Wón ò yée pe iṣẹ̀ Afírìkà ní tiradíṣànnà *art*. Èbó mí ìran a pé iṣẹ̀ Afírìkà ní isìtòríkà *art*. Tabí kí lásìkà *art*. Ọ̀rọ̀ ọ̀okọ̀ tí wón ò maa pe iṣẹ̀ Afírìkà tí waa darú bí eṣẹ̀ telọ̀. Kò tilẹ̀ yẹ̀ àwọn èbó mọ̀; bí ó se wu kówa ní kálukú tí n ̀ se. Aṣọ̀ ò bá ọ̀mọ̀yẹ̀ wón mọ̀. Ó tí rin ìhòhò woja.

Ohun tó se ní ní kayefi ní wí pé àwọn ọ̀mọ̀wé ilẹ̀ Afírìkà naa tí wá n ̀ fi ọ̀kọ̀ èdè geṣì roko sí ọ̀dọ̀ àwọn Oyínbo; wón sọ̀ ọ̀kọ̀ tiwọn sígbó, wón ò lẹ̀ dá inu rọ̀ mọ̀. Bí èbó bá tí wí naa ní ò tẹ̀ wón lórùn. Bí èbó bá ní “Jókòó,” wón a jókòó; “dì de,” wón a dì de, “lòsòó,” wón a lòsòó. Šebí èdè èbó ní wón n ̀ sọ̀; aṣa èbó ní wón n ̀ dá. Elèduà má sọ̀ wá di aja èbó.

Kò pé kò jinna, èbó tún wí pé abala kan nínu àwọn ayawòrán ilẹ̀ Afírìkà yàtọ̀ pátápátá sí àwọn tí àwọn sọ̀ ní “tiradíṣànnà,” nítorí pé àwọn abala tí àwọn yà sọ̀tọ̀ yíí lọ̀ sí ilẹ̀ ẹ̀kọ̀ iyawòrán. Še ogunlọ̀gọ̀ èbó ò kuku gbà pé àwọn tí wón ka kún tiradíṣànnà lọ̀ sí ilẹ̀ ẹ̀kọ̀ iyawòrán. Èbó bá bèrẹ̀ sí ì tún pe abala yíí ní kòntẹ̀mporari. Bí ò bá wu wón, wón a tún pe abala yíí ní mọ̀daani (modern). Wón a fọ̀ èbó tí tí bí ọ̀pẹ̀rẹ̀, láì mu ina dọ̀ko.

Kí ì kuku se wí pé iwà ìkà ní kan ní ìdí abajọ̀ tí ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àwọn Èbó fí n ̀ dá abá a gbaranmí dẹ̀lẹ̀rù. Ogunlọ̀gọ̀ ìgbà, bí aaya bá ní kí ọ̀un tún ojú ọ̀mọ̀ se, ìkà ní ì tí bọ̀ ọ̀, tí ojú yóò wá di yíyẹ̀. Ó mu mí níran ikú ọ̀mọ̀wé John Pemberton III, èni tí ó ṣaláìsì láìpẹ̀. Mo se alabààpádẹ̀ wón ní Ilẹ̀ Ifẹ̀ ní 1984, ní ibi tí wón tí n ̀ fi gbogbo ara se iṣẹ̀ ìwadií pẹ̀lu Baba Fákẹ̀yẹ̀. Bí Pemberton tí n ̀ naró ní wón n ̀ kuru láti ya fótọ̀ pẹ̀rẹ̀-pẹ̀rẹ̀, tí wón n ̀ fi pẹ̀nì hanturu ọ̀rọ̀ sorí ewé, tí wón n ̀ beere alayẹ̀, tí wón n ̀ fi aṣọ̀ nuju, tí oogun sí bọ̀ wón, bí wón se n ̀ sọ̀ Baba Fákẹ̀yẹ̀, èni tí n ̀ feran jẹ̀kọ̀ gbẹ̀ Osee Šangó.

Jẹ̀lẹ̀kẹ̀ ní Baba Fákẹ̀yẹ̀ jókòó, tí wón n ̀ rẹ̀rì n ̀ muṣẹ̀ lẹ̀nu iṣẹ̀, láì tilẹ̀ woju Pemberton tí ó tí ilẹ̀ Amerika wá a se iṣẹ̀ ìwadií ní Ilẹ̀ Ifẹ̀. Àmọ̀ ṣa nígbà tí mo ka arọ̀kọ̀ tí Pemberton kọ̀ sínu ìwé akọ̀jọ̀pọ̀ àwòrán kan tí orukọ̀ rẹ̀ n ̀ jẹ̀ *Art and Oracle: African Art and Rituals of Divination*, ọ̀gèdẹ̀ dúdú ní,

10 Bacquart, Jean-Baptiste. 2002. *The Tribal Arts of Africa: Surveying Africa's Artistic Geography*. London: Thames and Hudson.

11 John Picton, “On the Invention of ‘Traditional’ Art,” in Moyo Okediji, ed., *Principles of ‘Traditional’ African Culture*, (Ibadan: Bard Book, 1992).

kò yá bù sán.¹² Alákoòkò, emi ni ìtumò oòkò iwé yí ní Yorubá? Kí ní n jẹ *oracle, rituals* àti *divination* ní oju lowó Yorubá? Láisi àní-àní, Omowé Alisa LaGamma, oloótú akójopò aworán wonyi lati ilẹ̀ eeyan dúdú n fi Gẹ̀sì ronú ni nígbà tí ó ̀sa awon ere inu iwé yii jo. Okoo Gẹ̀sì ni won fi ro gbogbo oko ti n be ninu iwe akójopò yi. Lati i berè tí tí dé opin, iwé yii kò yò obi lapò, bẹ̀ ni kò wú ni lóri tí a bá n fi sun-nu-kun ojuu Yorubá wò ó. *Artifact, aesthetic qualities, ancestral spiritual realm, figurative* àti gbogbo kòkò ọ̀rọ̀ tí m̀ be ní oju ewé kínni ní kan ti to lati mu inu run omọ̀ Yoobá tí n fi èdè abinibi ronú. Kí ni labari i “*Dynamic Devices: Kinetic Oracles?*” Kò lóri, kò ní dí. *Iconography, pluralistic vision, visual metaphor, human protagonists, abstraction, realism*, àti awon i kòkò ọ̀rọ̀ yòòkú tí n be ninu iwe yii kò se işu jinna ní èdè Yorubá.

Gbogbo palapala yi i ni Ojogbon Rowland Abiodun ri, ti won fi wi pe, hoowu: bi a ko ba mo ibi a n lo, o saa ni ibi ti a ti mbo! Ojogbon Abiodun ni, bi a ba n sunkun a ma a riran. Se bi awa Yoruba ni ede wa ti a fi n tumo awon ise-onaa wa? Se bi awon omowe bi i Ojogbon Agba Olasope Oyelaran ti ko wa lati ko ede Yoruba si le pelu irorun?¹³ Abi eedi fe mu alaso kan ni? Se bi Yoruba ni owe, adi itu ede, orin, alo, itan, iyere, eremoje, ayajo, ogede, ati orisirisi ewa ede ti o je atumo fun awon ise-onaa wonyi? Ki lo wa fa redere de bi i “pirimi ti fu, tirai bali, tiradishanna, isi tori ka, ki lasi ka, kontemporari, modaani” ati gbogbo jatijati baun? Eese ti awon ebo ti won mo iya Oso ju Oso wa n da orin, ti awa omowee Yoruba na a si m ba won gbe e, bi eni ti ko mo oju, ti ko mo ara? Ojogbon Abiodun ni, i ka ti o ba to si imu la a n fi ro imu. A ki i tori i gbigo paja. A ki i tori i ki kan pa agbo. Eni kan ki i tori i werewere pa obuko. Elenu riri ni o ni aamu i yaa re. Ede, asa ati i wa Yoruba ni o bi ise ona Yoruba. Eni ba bi ni la a jo. Ojogbon Abiodun ni, o to gee. Alubata ki i darin. Eni kan o gbodo gbe omọ̀ Oba fun Osun. Diẹ̀ ninu awon i di abajo niyi i ti Ojogbon Abiodun fi ko iwé ti gbogbo agbaye n ka ti won n miri, ti a si pejo jokoo lati ye wo ni ojo oni. Baba Abiodun ki i fohun, won ti i ka bo won lenu ni. Oro lo ko mo ko mo ro de.

Awon Iwe Itokasi

Abimbola, Wande. 1975. Ed., *Yoruba Oral Tradition* (Ile-Ife: Department of African Languages and Literatures, University of Ife.

12 Alisa LaGamma, and John Pemberton, *Art and Oracle: African Art and Rituals of Divination*, (New York: N.Y. Metropolitan Museum of Art Metropolitan, 2000.

13 Ayo Bamgbose, *Yoruba Orthography: A Linguistic Appraisal With Suggestions for Reform*, (Ibadan: Ibadan University Press, 1965); Joint Consultative Committee on Education, *Revised Official Orthography for the Yoruba Language: Yoruba orthography*, (Lagos: The Committee, 1974). Ojogbon Olasope Oyelaran ni won ko mi ni i kosi le edee Yoruba ni Yunifasi ti Ile Ife lati 1973 titi di 1977; mo ri ba o.

- Abiodun, Rowland. 2014. *Yoruba Art and Language: Seeking the African in African Art*. New York: Cambridge University Press.
- Bacquart, Bacquart. *The Tribal Arts of Africa: Surveying Africa's Artistic Geography*. London: Thames and Hudson, 2002.
- Bamgbose, Ayo. *Yoruba Orthography: A Linguistic Appraisal With Suggestions for Reform*. Ibadan: Ibadan University Press, 1965.
- Bascom, William R. 1973. *African Art in Cultural Perspective*. New York: Norton.
- Cornet, Joseph. 1971. *Art of Africa, Treasures from the Congo*, translated by Barbara Thompson. London: Phaidon.
- Blier, Suzanne Preston. 2015. *Art and Risk in Ancient Yoruba: Ife History, Power, and Identity c. 1300*. New York: Cambridge University Press.
- Drewal, Henry, and Pemberton, John, with Abiodun, Rowland. 1989. *Yoruba: Nine Centuries of African Art and Thoughts*. New York: Center of African Art and Harry N. Abrams.
- Fagg, William, and John Pemberton. 1982. *Yoruba Sculpture of West Africa*, edited by Bryce Holcombe. New York: Knopf.
- Joint Consultative Committee on Education. 1974. *Revised Official Orthography for the Yoruba Language: Yoruba orthography*. Lagos: The Committee.
- LaGamma, Alisa, and Pemberton, John. 2000. *Art and Oracle: African Art and Rituals of Divination*. New York, N.Y. Metropolitan Museum of Art Metropolitan.
- Nardo, Don. 2010. *The European Colonization of Africa*. New York: Morgan Reynolds, 2010.
- Newton, Douglas. 1978. *Masterpieces of primitive Art*. New York: Knopf.
- Okediji, Oladejo. 1969. *Àjà Ló Lẹ̀rù*. Ibadan: Longman Nigeria Limited.
- Olajubu, Oludare. 1972. *Àkọ̀jọ̀pọ̀ Iwì Egúngún*. Ibadan. Longman Nigeria Limited.
- Picton, John. 1992. "On the Invention of 'Traditional' Art," in Moyo Okediji, ed., *Principles of 'Traditional' African Culture*. Ibadan: Bard Book.
- Oyelaran, Olasope. 1977. "Linguistic Speculations on Yoruba History." *Seminar Series*, vol. I, Part II. Ile-Ife: Department of African Languages and Literatures, University of Ife: 624- 51.
- Wingert, Paul S. 1962. *Primitive Art: Its Traditions and Styles*. New York: Oxford University Press.
- Young, Crawford. 2012. *The Postcolonial State in Africa: Fifty Years of Independence, 1960– 2010*. Madison: University of Wisconsin Press.